

การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 3

จัดทำโดย หลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ที่ปรึกษา

พระราชปรีดีทิกวี่, ศ.ดร.	อธิการบดี	
พระเทพปวรเมธี, รศ.ดร.	รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร	
พระสุวรณเมธากรณ์, ผศ.	รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ	
พระเมธีธรรมจารย์, รศ.ดร.	รองอธิการบดีฝ่ายวางแผนและพัฒนา	
พระเทพเวที, ดร.	รองอธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิต	
พระโสภณวชิราภรณ์	รองอธิการบดีฝ่ายกิจการต่างประเทศ	
พระครูโสภณพุทธศาสตร์, ผศ.ดร.	รองอธิการบดีฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่	
พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, รศ.ดร.	คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย	
พระครูปรีดีกิตติธำรง, รศ.ดร.	คณบดีคณะสังคมศาสตร์	
ศ.ดร.บุญทัน ดอกไธสง	ศ.ดร.จางงศ์ อติวัฒน์สิทธิ์	ศ.ดร.กฤษ เพิ่มทันจิตต์
ศ.พล.ต.ท.ดร.นัยนา เกิดวิชัย	รศ.ประณต นันทียกุล	รศ.ดร.สมาน งามสนิท

บรรณาธิการ รศ.ดร.สุรพล สุษะพรหม

ผู้ช่วยบรรณาธิการ พระอุดมสิทธินายก, ผศ.ดร. ผศ.ดร.เกียรติศักดิ์ สุขเหลืออง ผศ.ดร.ธิดาวิภา หมั่นมี
ผศ.ดร.อนุวัต กระสังข์ อ.ดร.ประเสริฐ ธิลาว

กองบรรณาธิการ

พระปลัดระพี พุทธิสาร, ผศ.ดร.	พระมหาภักขุภา กิตติโสภโณ, ผศ.ดร.	พระมหาสุนันท์ สุนนโท, ดร.
รศ.ดร.สุรินทร์ นียมางกูร	รศ.ดร.อภิวัฒน์ จันตะนี	ผศ.ดร.รัฐพล เย็นใจมา
ผศ.ดร.ยุทธนา ปราณิต	อ.ดร.พงศ์พัฒน์ จิตตานุรักษ์	อ.ดร.กาญจนา คำจตุ
พระสมนึก ธีรปณฺโญ	พระนุชิต นาคเสโน	นางสาวสุมาลี บุญเรือง
นายกรกต ชำบัณฑิต	นายสุภัทรชัย สีสะใบ	นางสาวกาญจนา บุญเรือง
นางสาววันเพ็ญ ฉายสอาด	นางสาวพัชรี हालาง	

ฝ่ายศิลปกรรม ผศ.ดร.อนุวัต กระสังข์, อ.ดร.สุริยา รักษาเมือง, อ.ดร.ประเสริฐ ธิลาว, นายสุภัทรชัย สีสะใบ
นายกรกต ชำบัณฑิต, นายพลวัฒน์ สีทา

พิมพ์ที่ มหาจุฬารบรรณาการ ศูนย์จำหน่ายหนังสือและอุปกรณ์การศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (วังน้อย)
79 หมู่ 1 ถนนพหลโยธิน หลักกิโลเมตรที่ 55
ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170
โทร. 035-248000 ต่อ 8048

สารบัญ

กองบรรณาธิการ	
คณะกรรมการการวิพากษ์บทความ	
คำนำ	
กำหนดการ	
เทคนิคการสอนวิชาพระพุทธศาสนาแบบไตรสิกขาของพระสอนศีลธรรม จังหวัดนครปฐม	1
พระปลัดขจร เขมาภิตโต (คัมเจริญ)	
พุทธวิธีการเสริมสร้างสุขภาวะแบบองค์รวมของพุทธศาสนิกชน อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี	11
พระสมุห์เจิม อนุทโก (เอี่ยมโก)	
การปฏิบัติหลักอุบาสกธรรมของพุทธศาสนิกชน ตำบลดอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม	21
พระอเนกวิทย์ อนาวีโล (รอดพลอย)	
การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ ๔ เพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งของประชาชนอำเภอ นครชัยศรี จังหวัดนครปฐม	31
พระโกเมน สุภกิจโจ (โต๊ะวิจิตร)	
การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาทธรรมเพื่อเสริมสร้างความรับผิดชอบ ของนักเรียนโรงเรียนเทพศิรินทร์ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี	41
พระปลัดอำพล จิตบุญโย (จันทร์ทอง)	
การประเมินความต้องการจำเป็นของการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือ นักเรียนในโรงเรียน สังกัดกรุงเทพมหานคร	51
วรรณภา โฉมฉิน, ชาญชัย วงศ์สิริสวัสดิ์, อรสา จรุงธรรม	
การบริหารงานวิชาการของโรงเรียน สังกัดสำนักงานศึกษาธิการ ภาค 1	65
พิมพ์ใจ พุฒจัตุรัส, ชาญชัย วงศ์สิริสวัสดิ์, อรสา จรุงธรรม	
ศึกษาแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในทันตภูมิสูตร	77
พระอำนาจ สุวฑฒโน (วิสัย), พระปัญญารัตน์นาค	

ศึกษาการเจริญวิปัสสนาภาวนาในเจตนากรณีสูตร แม่ชีนวพร ทองศรีเพชร, .สุพิชฌาย์ พรพิชฌรงค์, ปรารธนา อังคประสาทชัย	83
ศึกษาการเจริญวิปัสสนาภาวนาในวชิราสูตร แม่ชีจิราภรณ์ ชวะศิริ, พระมหาภูมิชาย อคฺคปญฺโญ, พระมหาอุตร สุทธิญาโณ	91
ศึกษาการบรรลุธรรมของพุทธสาวกผู้สูงอายุในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท พระกิตติภูมิ กิตติภทฺโท (ต่ายขาวนา), พระเทพสุวรรณเมธี, พระมหาวิโรจน์ คุตฺตวิโร	99
ศึกษาวิโมกข์ ๓ ในการเจริญวิปัสสนาภาวนา พระเมธี ปญฺญาวุโธ (สกุลวรรณ), พระครูพิพิธวรกิจจานุการ	105
ศึกษาประโยชน์ ๓ ที่มีผลต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนา พระวุฒิโกกร สิริสาโร (ตาโธสง), พระมหาโกมล กมฺโล, พระราชเวที	113
ศึกษาการบรรลุธรรมแบบสัทธาวิมุตติในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท พระอธิการทองดี ทีฆายุโก (รวมครบุรี), พระมหาชิต ฐานชิตโต, พระภาวนาพิศาลเมธี วิ.	121
ศึกษาวิถีจิตในการพิจารณาารูปนามในปัจจุบันปริศคหญาณ พระภุชงค์ ปญฺญาวุฑฺโฒ, สุภีร์ ทุมทอง, นवलวรรณ พูนวสุพลฉัตร	127
ความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะของผู้บริหารสถานศึกษากับประสิทธิผลของ สถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานนทบุรี นที กอบการนา, ช่อเพชร เบ้าเงิน, เมษา นวลศรี	135
การศึกษาการรับรู้และการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามนโยบายลดเวลาเรียนเพิ่ม เวลารู้ของครูวิชาการในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษ พระนครศรีอยุธยา เขต 1 เสาวลักษณ์ พนะสันต์, ธีระวัฒน์ มอนโรสง, พรเทพ รุ่งแผน	153
ปัญหาและอุปสรรคของเจ้าหน้าที่และอาสาสมัครกัญญาสมาคมอยุธยา หน่วยกัญญาอยุธยาในการปฏิบัติงานช่วยเหลือผู้ประสบภัยในเขตพื้นที่ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	165

ศึกษาการเจริญวิปัสสนาภาวนาในเจตนากรณียสูตร A Study of Vipassana Practice in Cetanākaraniya Sutta

แม่ชีนาวพร ทองศรีเพชร* ดร.สุพิชฌาย์ พรพิชฌนรงค์** ปรรณนา อังคประสาทชัย***

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง “ศึกษาการเจริญวิปัสสนาภาวนาในเจตนากรณียสูตร” มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ เพื่อศึกษาเนื้อหาและหลักธรรมในเจตนากรณียสูตร และเพื่อศึกษาการเจริญวิปัสสนาภาวนาในเจตนากรณียสูตร เป็นการศึกษเชิงเอกสาร จากการศึกษาพบว่า เป็นพระสูตรว่าด้วยกรรมที่ไม่ต้องทำด้วยความตั้งใจ ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต อาเนสังสวารค พระสูตรนี้แสดงหลักธรรม 10 ประการ ได้แก่ ศีล อวิปปฏิสาร ปราโมทย์ ปิติ กายปัสสัทธิ สุข สมานิ ยถาภูตญาณทัสสนะ นิพพิทาวีระกะ และวิมุตติญาณทัสสนะ ซึ่งหลักธรรมเหล่านี้เป็นเหตุให้ธรรมทั้งหลายบริบูรณ์ เพื่อถึงความสิ้นทุกข์หลุดพ้นจากวัฏฏะ 3 และหลักการเจริญวิปัสสนาในเจตนากรณียสูตร พบว่ามี 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนแรกที่จัดเป็นสมถะ ได้แก่ ศีล อวิปปฏิสาร ปราโมทย์ ปิติ กายปัสสัทธิ สุข และสมานิ ซึ่งวิธีปฏิบัติในพระสูตรนี้ แสดงถึงหลักสี่ฐานสติกรรมฐาน ซึ่งส่งผลให้เกิดสมาธิระดับอุปปจารสมาธิ ซึ่งองค์ธรรมดังกล่าวนี้แสดงถึงการปฏิบัติแบบสมถะ ในส่วนที่สองพบว่า แสดงยถาภูตญาณทัสสนะ นิพพิทาวีระกะ และวิมุตติญาณทัสสนะ ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาปัญญาโดยอาศัยการพิจารณาอารมณ์วิปัสสนา เห็นรูปรูปนามตามความเป็นจริง โดยความเป็นพระไตรลักษณ์จนเข้าสู่ความพ้นทุกข์ หลักการดังกล่าวนี้แสดงการเจริญวิปัสสนาแบบสมถยานิก คือ การเจริญสมถะก่อนการเจริญวิปัสสนา โดยพบว่าวิธีการปฏิบัติที่เริ่มต้นด้วยสี่ฐานสติกรรมฐานจนถึงการบรรลุธรรม มีพระอริยบุคคลที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระอุดติยะ พระปัญจสีลสมาทานิยะ และพระจิตตคุดตะ เป็นต้น

คำสำคัญ: (วิปัสสนาภาวนา) (เจตนากรณียสูตร)

Abstract

This academic article was part of the research paper entitled “A Study of Vipassana Practice in Cetanākaraniya Sutta” aims at the following objectives, to study the content and dhamma principle in Cetanākaraniya Sutta and to study the Vipassanā practice in Cetanākaraniya Sutta. This was a documentary research by.

* สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม, Email : nawaporn.vip@gmail.com

** อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

*** อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลตะวันออก

From the study, it was found that Cetanākaraṇīyasutta concerns about the Kamma or actions without volition, also appeared in Suttantapitaka, Aṅguttaranikāya, Dasakanipāto, Ānisamsavagga. This Sutta's contents involve with ten Dhamma principles, Sīla, Avippatisāra, Pāmojja, Pīti, Passaddhi, Sukha, Samādhi, Yathābhūtañāḍassana, Nibbidāvirāga, and Vimuttiñāḍassana. These virtues are the causes for the completion of all dhammas and for cessation of suffering, freeing from cycle of rebirth. Vipassanā practice in Cetanākaraṇīya Sutta revealed that there are 2 parts; first part involves with Samatha or tranquility, there are Sīla, Avippatisāra, Pāmojja, Pīti, Passaddhi, Sukha, and Samādhi. For the method in practice, it was Sīlānussati meditation resulting in the proximate stage of meditation of Upacārasamādhi seen as Samatha's way of practice, second part is that the discourse expounded Yathābhūtañāḍassana, Nibbidāvirāga, and Vimuttiñāḍassana, which were the process of wisdom development by contemplating on object of Vipassanā meditation, understanding the truth of matter and mind which falls under the Three Characteristics until liberating from the suffering. This principle was the Vipassanā practice by Samathayānika way which started with Sīlānussati contemplation until attaining the enlightenment found in Theravada Buddhist scripture seen an example as Ven. Uttiya, Ven. Pancasilasamadaniya and Ven. Cittagutta, etc.

Key words: (Vipassana Practice) (Cetanākaraṇīya Sutta)

บทนำ

พุทธวจนะทั้งมวลอันเป็นคำสอนจากพระโอษฐ์ แม้เพียงบทเดียวก็รวมเข้าในอริยสัจ 4 ซึ่งเป็นคำสอนเรื่องทุกข์ โดยหนทางดับทุกข์จะดำเนินไปตามหลักศีล สมาธิ และปัญญา เป็นกระบวนการแห่งเหตุปัจจัย ที่ธรรมทั้งหลายย่อมทำให้ธรรมทั้งหลายบริบูรณ์ตามลำดับ มีพระพุทธดำรัสที่ปรากฏแนวปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาอยู่หลายพระสูตร โดยจุดเริ่มต้นของกระบวนการมีความแตกต่างกัน ได้แก่ เริ่มจากศีล เริ่มจากวินัย เริ่มจากโยนิโสมนสิการ เริ่มจากศรัทธา เป็นต้น จากนั้นสภาวะธรรมจะดำเนินไปสู่สมาธิและปัญญา จนเข้าสู่ความพ้นทุกข์เป็นที่สุด ซึ่งกระบวนการทั้งหมดย่อมหยั่งลงสู่อริยสัจ 4 ดังคัมภีร์เนตติอรรถกถาว่า “ยสฺมา ภควโต วจัน เอกคาถมตตมปิ สจฺจวินิมุตฺตํ นตฺถิ. พระดำรัสของพระผู้มีพระภาค แม้มีเพียงคาถาเดียว ก็ไม่พ้นจากสัจจะ”

แนวทางแห่งการดับทุกข์หรือความสิ้นไปแห่งกิเลสทั้งปวง ที่เป็นทางให้ถึงอสังขตธรรม ได้แก่ สมถะและวิปัสสนา โดยกระบวนการแห่งการพัฒนาปัญญาให้รู้แจ้งตามความเป็นจริง เรียกว่า วิปัสสนาภาวนา มี 2 ประการ ได้แก่ สมถยานิก และ วิปัสสนายานิก ซึ่งการอบรมปัญญาเพื่อความพ้นทุกข์นั้นต้องดำเนินไปบนทางเดียว ได้แก่ สติปัฏฐาน 4 โดยสภาวะธรรมจะเกิดขึ้นตามหลักแห่ง

ไตรสิกขา ดังพระพุทธดำรัสถึงกุศลศีล ว่าเพียงเพื่อเจริญสติปัฏฐาน 4 มีความเพียร สัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา และ โทมนัสในโลกเสีย จัดเป็นศีลที่ยิ่ง เรียกว่า อธิศีล เมื่อพิจารณาสติปัฏฐาน 4 จะเห็นกายและจิต จนเกิดปราโมทย์ ปิติ ปัสสัทธิ สุข รู้ชัดในจิต มีสติภายในมีสมาธิตั้งมั่นเป็นกลาง จัดเป็นสมาธิที่ยิ่ง เรียกว่า อธิจิต เมื่อมีสมาธิเฝ้าดูรู้กายใจตามความเป็นจริง เกิดปัญญาเห็นแจ้งรูปรูปนามล้วนเกิดมาแต่เหตุปัจจัย เห็นความเกิดดับ เปลี่ยนแปลง เสื่อมสลาย ไม่สามารถบังคับบัญชาได้ ย่อมเบื่อหน่ายคลายกำหนดในรูปนาม เมื่อจิตที่มีญาณปัญญาแก่กล้า ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะ จัดเป็นปัญญาที่ยิ่ง เรียกว่า อธิปัญญา

หลักธรรมที่เป็นหนทางสู่ความดับทุกข์ ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ 8 ว่าโดยย่อ คือ ไตรสิกขา ซึ่งเป็นพุทธมรรค หมายความว่า พระธรรมเทศนาพระที่ผู้มีภาคตรัสเอาไว้มาก เพราะพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องการปฏิบัติ ซึ่งศีลเปรียบเหมือนผืนดินเป็นที่รองรับทำให้คุณธรรมต่าง ๆ งอกงามขึ้นมาได้ เมื่อจิตที่มีศีลธรรมฝ่ายดีจะงอกงามขึ้นเอง จิตที่ฝึกแล้วจะไม่ถูกอภิชฌา และ โทมนัสครอบงำ จึงตั้งมั่นเป็นกลาง มีสมาธิเห็นรูปนามตามที่เป็นจริง จะเกิดปัญญา จิตที่ปัญญาอบรมแล้วจะพ้นจากอาสวะทั้งหลายโดยชอบ เป็นการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม เพื่อความพ้นทุกข์สู่พระนิพพาน ดังพระดำรัสในเจตนารณียสูตรว่า “อติ โข ภิกขเว ฌมา ฌมเม อภิสนเทนติ ฌมา ฌมเม ปริปุเรนติ อปารา ปารี คมนายาติ ฯ ภิกษุทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายย่อมหลั่งไหลไปสู่ธรรมทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายย่อมให้ธรรมทั้งหลายบริบูรณ์ เพื่อออกจากฝั่งนี้สู่ฝั่งโน้น อย่างนี้แล”

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของสารนิพนธ์เรื่อง “ศึกษาการเจริญวิปัสสนาภาวนาในเจตนารณียสูตร” สำหรับวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความนี้มี 2 ข้อ คือ

1. เพื่อศึกษาเนื้อหาและหลักธรรมในเจตนารณียสูตร
2. เพื่อศึกษาการเจริญวิปัสสนาภาวนาในเจตนารณียสูตร

วิธีการดำเนินการการศึกษา

บทความนี้เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมุ่งศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาและหลักธรรมที่ปรากฏในเจตนารณียสูตร คือ พระสูตรว่าด้วยกรรมที่ไม่ต้องทำด้วยความตั้งใจ โดยเริ่มจากศีลที่เป็นกุศลย่อมทำอรรถัตตผลให้บริบูรณ์โดยลำดับ ได้แก่ ศีล อวิปปฏิสาร ปราโมทย์ ปิติ กายปัสสัทธิ สุข สมาธิ ยถาภูตญาณทัสสนะ นิพพิทาวีราคะ และวิมุตติ ญาณทัสสนะ โดยกล่าวถึงลักษณะของหลักธรรมย่อยสอดคล้องกับหลักธรรมใหญ่ เป็นเหตุและปัจจัยที่ซึ่งกันมีความเกี่ยวข้องกันอย่างไรกับการเจริญวิปัสสนาภาวนา แล้วนำมาสรุปบรรยายเชิงพรรณนา

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาได้ค้นพบประเด็นที่ต่อบัณฑิตผู้ประสงค์ดังนี้

1. เนื้อหาและหลักสูตรในเจตนารณียุสตร

เจตนารณียุสตร เป็นพระสูตรว่าด้วยกรรมที่ไม่ต้องทำด้วยเจตนา เพราะเมื่อสร้างเหตุสมบูรณ์แล้ว ย่อมเกิดผลดีขึ้นโดยไม่ต้องปรารถนาในผลนั้น ๆ เป็นไปตามกฎแห่งกรรม เมื่อมีการกระทำแล้ว ผลของการกระทำนั้นย่อมเกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย เป็นไปตามกฎธรรมชาติ เช่น บุคคลผู้รักาศิล ย่อมเกิดเป็นความไม่ร้อนใจเป็นธรรมดา เมื่อสร้างเหตุที่ถูกแล้วผลย่อมส่งต่อ ๆ ไป โดยเริ่มจากศีลที่เป็นกุศลย่อมทำให้เกิดสัมมาสมาธิ สัมมาทิฐิ เกิดอริยมรรคมีองค์ 8 บริบูรณ์เข้าสู่อรหัตตผลโดยลำดับ ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 24 พระสุตตันตปิฎกเล่มที่ 16 อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต อานิสังสวรรค เป็นวรรคว่าด้วยอานิสงส์ ซึ่งนี้ตั้งตามสาระสำคัญของพระสูตรที่ 1 - 5 ซึ่งวรรคนี้มี 10 พระสูตร ซึ่งเจตนารณียุสตรเป็นพระสูตรในลำดับที่ 2 ประกอบด้วย หลักกรรม 10 ประการ ได้แก่ (1) ศีล (2) อวิปปฏิสาร (3) ปราโมทย์ (4) ปีติ (5) กายปัสสัทธิ (6) สุข (7) สมาริ (8) ยถาภูตญาณทัสสนะ (9) นิพพิทาวีระคะ และ(10) วิมุตติญาณทัสสนะ

เจตนารณียุสตรแสดงถึงกระบวนการแห่งการดับทุกข์ ที่อานิสงส์เกิดขึ้นตามลำดับแห่งกุศลธรรมทั้ง 10 ประการ คือ การปฏิบัติตามหลักของอริยมรรคมีองค์ 8 ว่าโดยย่อ คือ ไตรสิกขา จากการศึกษาหลักกรรมในเจตนารณียุสตรสามารถทำให้สันนิษฐานได้ว่าธรรม 10 ประการ เป็นผลมาจากการระลึกถึงศีลอันบริสุทธิ์ของตน ซึ่งจัดเป็นการปฏิบัติแบบสมถยานิก ที่ปฏิบัติสมถะนำหน้าและต่อด้วยอารมณ์วิปัสสนา เรียกว่า สมถปุพพังคมวิปัสสนา โดยมีสี่สถานุสสติเป็นบาทแห่งการเจริญวิปัสสนา ซึ่งสภาวะธรรมที่ปรากฏในเจตนารณียุสตร แสดงถึงอานิสงส์ที่เกิดไปตามลำดับแห่งธรรม เพื่อประโยชน์แก่การไปยังฝั่งโน้นคือ พระนิพพาน และเพื่อออกจากวัฏฏะ คือ ภูมิ 3 ที่เป็นฝั่งนี้ ได้แก่ กิเลสวัฏฏ์ กัมมวัฏฏ์ และวิปากวัฏฏ์ อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา

สำหรับผู้ปฏิบัติเพื่อเข้าสู่ความพ้นทุกข์หรือเพื่อมรรคผลนั้น จำเป็นต้องศึกษาเรื่องศีล และพึงรักษาศีลของตนให้บริสุทธิ์ โดยศีลที่เป็นพื้นฐานสำหรับผู้ปฏิบัติ คือ ปาฐิสุทธิศีล 4 ได้แก่ (1) ปาฐิโมกขสังวรศีล (2) อินทริยสังวรศีล (3) อาชีวะปาฐิสุทธิศีล และ(4) ปัจจัยสันนิสสิตศีล โดยเฉพาะอย่างยิ่งศีลที่พึงรักษาเพราะเป็นเหตุปัจจัยต่อการบรรลุธรรม คือ อินทริยสังวรศีล เป็น การสำรวมอินทริยทั้ง 6 ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ไม่ให้อกุศลที่มีอภิขมาและโทมนัสครอบงำได้

นอกจากนี้ผู้ปฏิบัติควรศึกษาหลักอันตรายิกธรรม 5 หรือธรรมที่เป็นอันตรายต่อการปฏิบัติเพื่อเข้าสู่มรรค ผล ซึ่งการละเมตศีลหรือการต้องอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น เป็นเหตุขัดขวางการบรรลุธรรม ได้แก่ (1) กัมมันตราย หรือ อนันตริยกรรม 5 (2) กิเลสันตราย (3) วิปากันตราย (4) อริยุบาทันตราย และ(5) อาณาวีติกกมันตราย ข้อสุดท้ายนี้เป็นอันตรายจากการละเมตศีล เฉพาะพระสงฆ์เท่านั้น

2. การเจริญวิปัสสนาภาวนาในเจตนารณียุสตร

การเจริญวิปัสสนา คือ การอบรมปัญญาให้รู้แจ้งตามจริง มี 2 ประการ ได้แก่ สมถยานิก และวิปัสสนายานิก โดย (1) สมถยานิก คือ การเจริญสมณะก่อนจึงเจริญวิปัสสนา โดยมีอารมณีกาวนาอยู่ในกรรมฐาน 40 กอง ได้แก่ กสิณ 10 อสุภ 10 อนุสสติ 10 อัปปมัญญา 4 สัจจะ 1 วัตถาน 1 และอรูป 4 จนได้สมาธิระดับอุปปจารสมาธิและอัปปนาสมาธิ จนจิตมีความชำนาญในวิสภาวะ 5 จึงยกขึ้นสู่การเจริญวิปัสสนาจนบรรลุมรรค ผล นิพพาน (2) วิปัสสนายานิก คือ การเจริญวิปัสสนาล้วน ๆ ผู้เห็นแจ้งแบบแห้งแล้งไม่ได้มาน โดยขณิกสมาธิ เรียกว่า สุทวิปัสสนา โดยมีรูปนามเป็นอารมณีกาวนา เป็นตามหลักวิปัสสนาภูมิ 6 ได้แก่ ชั้นธ 5 อายตนะ 12 ธาตุ 18 อินทรีย์ 22 สัจจะ 4 และปฏิจจสมุปบาท 12 เห็นรูปนามโดยความเป็นไตรลักษณ์ จนบรรลุมรรคผล โดยผลแห่งการเจริญวิปัสสนา ได้แก่ ปัญญาที่เป็นไปตามลำดับแห่งโสฬสญาณ

การกระบวนกรของเจตนากรณียสูตร เป็นการพัฒนาปัญญาแบบสมถยานิก โดยเจริญสมณะนำหน้าวิปัสสนา ด้วยการเจริญสีตานุสสติที่ระลึกถึงศีลของตนที่รักษาบริสุทธิ์แล้ว เป็นศีลที่มีลักษณะไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เมื่ออบรมศีลดีแล้ว ได้แก่ ปาฐิสุทธิศีล 4 และศีลนั้นเป็นไปเพื่อการเจริญสติปัฏฐาน 4 จัดเป็นศีลอันยิ่ง เรียกว่า อธิศีล (สงเคราะห์ธรรม คือ ศีลและอวิปปฏิสาร) และเป็นตามหลักแห่งวิสุทธิ 7 ได้แก่ สีลวิสุทธิ ศีลที่อบรมดีแล้วย่อมเกิดสมาธิตั้งแต่ขณิกสมาธิจนถึงระดับอุปปจารสมาธิ จิตตั้งมั่นปราศจากนิวรณ์ธรรม เป็นสมาธิที่เป็นบาทฐานแห่งวิปัสสนา จัดเป็นสมาธิอันยิ่ง เรียกว่า อธิจิต (สงเคราะห์ธรรม คือ ปราโมทย์ ปิติ กายปัสสัทธิ สุข และสมาธิ) หรือ จิตตวิสุทธิ เมื่ออบรมสมาธิดีแล้ว ย่อมเกิดเป็นปัญญา พิจารณาเห็นตามความจริงของรูปนาม โดยไตรลักษณ์ เห็นว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เรียกว่า วิปัสสนาญาณ และเมื่ออบรมปัญญาดีแล้ว อินทรีย์ทั้ง 5 มีความแก่กล้า จิตย่อมหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย จัดเป็นปัญญาอันยิ่ง เรียกว่า อธิปัญญา (สงเคราะห์ธรรม คือ ยถาภูตญาณทัสสนะ นิพพิทาและวิราคะ และวิมุตติญาณทัสสนะ) หรือ ญาณวิสุทธิ จนถึง ญาณทัสสนวิสุทธิ นอกจากนี้หลักธรรมในเจตนากรณียสูตรยังสอดคล้องกับกระบวนธรรม ได้แก่ ไตรสิกขา วิสุทธิ 7 วิปัสสนาญาณ 16

การเจริญวิปัสสนากาวนาในเจตนากรณียสูตร นับตั้งแต่ยถาภูตญาณทัสสนะ นิพพิทา วิราคะ และวิมุตติญาณทัสสนะ ซึ่งมีองค์ธรรมเดียวกัน ได้แก่ ปัญญาเจตสิก ซึ่งมีสภาวะธรรมเป็นอุเบกขาเวทนา จัดเป็นกลางต่อรูปนาม เห็นรูปนามตามเป็นจริง จัดเป็นวิปัสสนาปัญญาด้วยการเจริญสติปัฏฐาน 4 อันเป็นมรรคเบื้องต้น เกิดเป็นสัมมาทิฐิและดำเนินไปด้วยสัมมาสติพิจารณารูปนามตามความจริงอยู่เนื่อง ๆ จนถึงมรรคเบื้องปลาย ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ 8 หรือว่าโดยย่อคือ ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งจะเป็นการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม เรียกว่า ธรรมานุธรรมปฏิบัติ

มีผู้บรรลุธรรมด้วยการระลึกถึงศีล รวมทั้งผู้ที่รักษาศีลอย่างดียิ่ง มีหลักฐานปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้รวบรวมแสดงตามหลักของปาฐิสุทธิศีล 4 ดังนี้

1. ปาฐิสุทธิศีล ได้แก่ พระอุตติยะ พระปัญจสีลสมาทานิยเถระ พระเถระถูกโจรมัด
2. อินทรีย์สังวรศีล ได้แก่ พระจิตตคุตตเถระ และพระนันทเถระ
3. อาชีวาปาฐิสุทธิศีล ได้แก่ พระสารีปุตตเถระต้องอาพาธ พระอัมพชาทกมหาติสสเถระ

4. ปัจจัยสนับสนุนศิลปะ ได้แก่ สามเนตรสังฆรักขิต

สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาเนื้อหาหลักธรรมในเจตนาคณีสสูตรพบว่า เป็นกระบวนการแบบสมถยานิก เริ่มด้วยการเจริญสติฐานุสสติ ที่ระลึกถึงศีลของตนที่รักษาบริสุทธิ ทำให้เกิดอุปการสมาธิปราศจากนิวรณ์ 5 แล้วจึงยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนากำหนดรูปนามเป็นไตรลักษณ์ โดยเริ่มการเจริญวิปัสสนาจากศีล ได้แก่ ปาฐะสุทธิศีล 4 ที่เป็นไปเพื่อการเจริญสติปัฏฐาน 4 อันเป็นบุพพภาคมรรค เรียกว่า “เอกายโน มคโค” ซึ่งเป็นทางดำเนินไปด้วยสติที่มีการพิจารณาอยู่เนื่อง ๆ จนเต็มบริบูรณ์แล้ว เมื่อถึงมรรคเบื้องปลาย เรียกว่า สัมมาสติ จัดอยู่ใน “อภิญญาโก มคโค” หรือ อริยมรรคมีองค์ 8 ว่าโดยย่อคือหลักไตรสิกขา ซึ่งเป็นทางดำเนินสู่ความพ้นทุกข์ ด้วยการรู้แจ้งในอริยสัจ 4 โดยที่เจตนา คือ การกระทำ หรือศีลที่เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม ปฏิบัติด้วยเจตนาที่ไม่ต้องตั้งใจถึงผลที่จะเกิด จัดเป็นสัมมาทิฐิ ซึ่งในเจตนาคณีสสูตรมีหลักธรรมที่เป็นการเจริญวิปัสสนา ได้แก่ ยถาภูตญาณทัสสนะ นิพพิทาวีราคะ และวิมุตติญาณทัสสนะ ซึ่งมีองค์ธรรมเดียวกัน ได้แก่ ปัญญาเจตสิก ในพระสูตรได้แสดงอานิสงส์ว่า เป็นไปเพื่อการเข้าสู่ฝั่งโน้น คือ พระนิพพาน ซึ่งหลักธรรมในเจตนาคณีสสูตรยังสอดคล้องกับกระบวนการอื่น ๆ ได้แก่ ไตรสิกขา วิสุทธิ 7 วิปัสสนาญาณ 16 และปฏิจจสมุပ္บาท โดยสามารถสรุปขั้นตอนการเจริญวิปัสสนาภาวนาในเจตนาคณีสสูตร ที่ธรรมจะเกิดขึ้นตามลำดับของธรรม โดยไม่ต้องตั้งความปรารถนาในผลนั้น ๆ มี 10 ประการ ได้แก่ ศีล อวิปปฏิสาร ปราโมทย์ ปีติ ปัสสัทธิ สุข สมาธิ ยถาภูตญาณทัสสนะ นิพพิทาวีราคะ และวิมุตติญาณทัสสนะ

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก 2500.**

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

_____. **อรรถกถาภาษาไทย.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2557.

พระคันธสาราภิวังศ์. แปลและอธิบาย. **เนตติอรรถกถา.** นครปฐม: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ซีไอโอเซ็นเตอร์, 2551.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, 2552.

พระพุทธโฆษาจารย์. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค ฉบับแปลและอธิบาย เล่ม 1** พระคันธสาราภิวังศ์ แปลและอธิบาย. กรุงเทพมหานคร: หจก. ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, 2558.

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ). **วิปัสสนานัย เล่ม 1**. พระคันธसारากวีวงศ์ แปลและเรียบเรียง.

กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, 2548.

พระสัทธัมมโชติกะ อัมมาจริยะ. **ปรมัตถโชติกะ ปริจเฉทที่ 9 เล่ม 1 สมถกรรมฐานที่ปณี**.

พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: มุลินธิสัทธัมมโชติกะ, 2554.

สุภีร์ ทุมทอง. **แผนที่ภาวนา**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พรีเมายด์ พับลิชชิ่ง จำกัด, 2551